

De siste reinsamer (fjellapper) i Lurøy.

Av Jørgen Karlsen.

I gammel tid var det mange reinsamer inne i fjordene, særlig i Rana og Vefsn, og kring 1860-åra tok enkelte av dem til å trekke seg ut til øyene i skjærgarden på Helgeland. Dette fordi svenske reinsamer kom til å beite med sine reinflekke meir og meir på norsk side av grensa. Fjellsamene både i Norge og Sverige var ofte i slekt med hverandre, og deres språk var det samme. Det er nemlig fleire lappespråk i Norge. Samene i Finnmark og Troms skjønner ikke samene på Helgeland og i de svenske bygdene sørover til Jemteland. Laibe (nordsamisk), brød, heter på Helgelands samisk laibieh. Ski som på nordsamisk heter sabek, heter treæwgah på Helgelands-samisk. Bryllup på Nordsamisk er hæjain, på sørsamisk heāja. Rein på nordsamisk er boaco, på sørsamisk buwtje. Hanske på nordsamisk er gista, på sørsamisk gamtsh. Kvinne på nordsamisk er nisson, på sørsamisk nujsene. Men verbene er enda mere forskjellige i de to språk. Fjellsamene har budd på Helgeland inne i fjordene og fjella før nordmenn kom dit i sagatia, og enda tallrikere var disse folka lenger nord, i Salta og Ofoten-distriktene.

Etter hvert som fjella og fjordsidene vart for trange for dem på grunn av stigende folketall, kom mange til sjøen og tok opphold mellom nordmenn. De vart sjøsamere og tok enten tjeneste hos bumenn eller gifta seg inn i den fattigste del av nordmennenes slekt. De antok bumennenes språk og kledrakt, og etter noen generasjoner vart deres samiske opphav omtrent utsletta. Noen av fjellsamene var ikke lite oppblanda med norsk blod, andre kunne være meget mongoloide, særlig da de vart gamle, så noen typer likna temmelig mye på de mest mongoloide mellom eskimoene. En fjer-

dedels same (med resten norsk blod) kunne likne temmelig meget på en japaner, tynnvaksen og liten med mere mongol-oide trekk enn en ekte fjellsame fra Finnmark. Det er måskje dette som har satt enkelte på den gjetninga at sjøsamene på Helgeland har opphavleg vært en egen rase av samer. —

De siste reinsamer i Lurøy, Nesna og Rødøy var «Kristensenfinnan». Deres stamfar var reinsamen Nils (Nilas) Kristensen, Krutnes, død kring 1838. Han var gift med samepiken Marit Jonsdr. Deres sønn, Kristen Nilsen, «Lappkristen» som vi kalte ham, var født i Grubben i Nord-Rana den 9. mai 1823. Han vart gift med lappejenta Anne Juditta Tomsdr. fra Vilhelmina i Sverige og vart en rik reinsame. Folk sa at han hadde om lag 1000 rein. De første åra lot han reinen beite på farens beitemark i Krutfjellet. Men da svenske rein også tok seg fram over fjella på norsk side, flytta han ut til Nesna, Lurøy og Rødøy-distriktene. Kona hans, Anne Juditta, var lita som ei 12-års jente med et meget energisk ansikt, framstående hake og raske bevegelser. De gikk alltid sameklædd disse samene, og Annes kvikke kommando til hundene når reinen skulle samles til svøms over Allersunnet, husker jeg godt fra barneåra. Hennes bestemte opptreden da, gjorde visstnok at bufolket ikke likte å komme henne for nær. «Det bor mye vondt i den haka hennes», sa en gammal mann en gang. Han var så redd finnegan. Men Anne Juditta var ei varmhjarta og snild lappekone, barnagod og grei. Og «Lappkristen» var en verdig og bestemt kall, rolig i sine rørsler, ikke av mange ord, men en ansett og svært snild lapp som ingen var «redd». Disse samene var utvilsomt av de mest kultiverte samer som for 60 år sia reiste i Lurøy.

De hadde mange barn som Anne Juditta gjerne ville ha inngifta i norsk slekt, og det lyktes for henne med alle som levde opp her i landet. Deres barn var disse:

1. Nile Kristensen, oppkalt etter bestefaren, var rein-eier og småbruker i Nesna (Randalen). Han var gift med

ei norsk bondejente Dortha Pettersdtr. og sies ha reist til Amerika kring 1911.

2. Kristen Kristensen, oppkalt etter faren, ugift. Han gikk i 3 år på Tromsø seminar og vart lærer i 1873 i landets minste skolehus, Matsje, 10 mil fra kirkestedet Kautokeino. (lappisk guovdageino, midtveien). Matsje skolehus var 3,15 m. langt, 3,10 m. breitt og 1,57 m. høgt med en golvflate på 9,77 kv.meter og en luftkube av 14,30 kub.meter.

Dette var skolehus for om lag 18 elever til 1904, og her virket «Skolemesterkristen» i 35 år. Lokum (wc) fans ikke. Det var vide marka utafor. Kristen fulgte også med reinsamene og holdt skole i teltene når reinsamene var på vandring med reinen om vinteren. Da var han i lappisk profetbunad: Pesk og skaller, sydvest på hodet og et umåtelig uldskjerf kring halsen. I sommerferiene var han nede på Helgeland og hjalp sine søsken med reinen, og på sine gamle dager etter han hadde slutta i Kautokeino som lærer, var han i lag med sine brør som reingjeter. Han var en stille, bramfri mann, kraftig og undersetsig bygd med mye svart skjegg. I 70-års alderen hadde han ikke et grått hår i hodet. Han var heller ikke skallet. Han kunne svelte som en hund da han gikk de lange veier over fjella, men så spiste han for to når han kom fram til folk og fikk mat. Jeg talte med ham fleire ganger i min ungdom og fikk ei tragisk kjensle av at han var rotlaus i den norske kulturen. Han gikk gjerne med en skolegrammatikk i lommen, og grammatikk likte han å tale om. Han analyserte og greidde ut, så det var vanskelig å gjemme smilet for den som hørte på. Men han filosoferte over mange ting, tenkte for seg sjøl og hadde skeive meninger som folk ofte får ved å tenke bare for seg sjøl. Jeg spurte ham en gang: «Kva meiner Du om lappenes framtid?» Han svarte: «De har vært så lenge et kjøttetende folk at de kommer til å forsvinne». Jeg spurte da: «Var det mye gan og trolldom mellom lappene i Kautokeino?» Han: «Nei, kirkeklokkene har ringt ut dette for lang tid sia». Jeg spurte: «Kva liker Du best, landsmålet eller skriftmålet?» Han: «Eg setter landsmål som nr. 1,

skriftspråket som nr. 2 og lappisk som nr. 3». Kristen Kristensen døde kring 1930 hos sin brorsøn Lars i Bardal i Nesna.

På sine gamle dager gikk han og lytta på duren i telefon-tråden, og fortalte hva slags vær det skulle bli neste dag. —

3. Tomas Kristensen, ugift, og budde dels som fisker og dels som reingjeter for brørne i Nesna.

4. Lovise døde ung og vart gravlagt på Hemnesberget.

5. Jonas Kristensen drev som fisker og tjenestegutt i Lurøy til han kring 1890 vandra ut til U.S.A.

6. Lars Kristensen var reingjeter og budde i Bardal i Nesna, hvor han også var småbruker. Han var svoger til boren Lars og gift med Elen Pettersdtr. bondejente fra Vega. Han budde visstnok i Randalen i Nesna.

7. Anders Kristensen var gift med en tredje søster, Anne Pettersdtr. fra Vega. Da faren var død, slakta han og solgte sin del av farens buskap og kjøpte seg en slakterforretning og dreiv som slakter på Hemnesberget. Han rådde seg noe rein senere, og denne dreiv han på bestefarens beitemarker i Hattfjelldalen. Hans datter Laila var i sin tid restratrise i Helgelandske, og sønnen Trygve var kokk der.

8. Ole Kristensen solgte også sin del av farens rein, kjøpte en større gard i Nesna, men gikk fra den og dreiv seinere som reingjeter for et tamreinselskap på Hardangervidda. Han er død for lenge sia.

I 1870-åra var det om lag 8000 rein i Lurøy—Rana, Vefsn og Hattfjelldals-distriktet. De siste som beita der var brørne Lars og Anders Kristensen i lag med Anders Tolvmann-karene. Mange av disse vart sjøsamere. Noen reiste til Amerika og andre omkom. Således drukna Lars Jonsa i Jovatnet i Sverige, enkelte omkom på sjøen, og de siste levde visstnok i Korgen, Vefsn og Tustervatndistriktet.

Om «Lappkristen» kan til slutt nevnes at mens han hadde vinterleie i Randalen, gikk kona hans, Anna Juditta, til fjells for å se etter reinen. Hun var gravid og gikk i «siste dagene». Da hun ikke kom tilbake, tok Lappkristen

skiene på og gikk til fjells. Her fant han kona si i snøen i lag med det nyfødte barnet sitt. Da tok han og spente sele-tøy om både henne og barnet tok dem på ryggen og stod i bratta ner etter lia på ski. Da man spurte ham om han ikke da var redd, sa han på sin rolige måte: «Du veit eg hadde en kostbar last».

Nå er de borte, og vi som husker dem, minnes all avvekslinga som fulgte med, da de kom med sine store rein-flokker for å svømme dem over sundet. Godslige og blide for de fram.
